

Nr 34.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående pensionsrätt för innehavare av professurerna i idé- och lärdomshistoria samt i biokemi vid universitetet i Uppsala; given Stockholms slott den 8 januari 1944.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över finansärenden för denna dag, föreslå riksdagen bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Ernst Wigforss.

Utdrag av protokollet över finansärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 8 januari 1944.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena GÜNTHER, statsråden WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, ERIKSSON, QUENSEL, BERGQUIST, BAGGE, DOMÖ, GJÖRES, EWERLÖF, RUBBESTAD.

Chefen för finansdepartementet, statsrådet Wigforss, anmäler efter gemensam beredning med chefen för ecklesiastikdepartementet fråga om pensionsrätt för innehavare av professurerna i idé- och lärdomshistoria samt i biokemi vid universitetet i Uppsala och anför därvid.

Genom donationsbrev den 30 november 1932 överlämnade grosshandlaren Gustaf Carlberg till universitetet i Uppsala ett belopp av 350,000 kronor, avsett till upprättande och vidmakthållande vid universitetet av en professur i idé- och lärdomshistoria.

Enligt donationsföreskrifterna skulle professuren tillsättas i samma ordning som andra professurer vid universitetet, men det vore donators önskan, att till förste innehavare av professuren, utan att den ansloges till ansökan

ledig, kallades dåvarande docenten vid universitetet Johan Nordström. Av den årliga räntan å donationen, vilken av universitetet skulle förvaltas efter enahanda grunder som andra till detsamma donerade fonder, skulle utgå avlöning till professurens innehavare med samma belopp som vore tillförsäkrat professorer i allmänhet vid universitetet eller 12,000 kronor om året med ett ålderstillägg å 1,000 kronor efter fem års tjänstgöring. Vidare meddelades i donationsbrevet vissa föreskrifter om dyrtidstillägg m. m. Skulle i framtiden mot förmodan räntan å donationen så sjunka, att det professorn tillförsäkrade avlöningsbeloppet därmed icke kunde bestridas, skulle professorn vara skyldig att underkasta sig den minskning i lön, som därav kunde påkallas. Huruvida och efter vilka grunder pension kunde ur avkastningen av donationen tillförsäkras innehavaren av professuren, finge bero på framtida prövning av vederbörande myndigheter.

Genom beslut den 30 december 1932 bemyndigade Kungl. Maj:t universitetet i Uppsala att till förvaltning på föreskrivna villkor mottaga donationen samt medgav, att vid universitetet finge, med iakttagande av i donationsbrevet meddelade villkor och bestämmelser, från och med den 1 januari 1933 inrättas en professur, benämnd »Emilia och Gustaf Carlbergs professur i idé- och lärdomshistoria». Därjämte förordnade Kungl. Maj:t, att professurens innehavare skulle i avseende å tjänsteställning och befogenheter vara likställd med övriga professorer vid universitetet, att han skulle vara underkastad de skyldigheter i avseende på vetenskaplig forskning och undervisningsskyldighet, som av kanslern för rikets universitet bestämdes, samt att han skulle vara berättigad åtnjuta de löneförmåner, som i donationsbrevet angäves, ävensom vara skyldig att ingå i universitetets pensionsinrättning för tjänstemäns änkor och barn. Tillika utnämnde och förordnade Kungl. Maj:t Nordström att från och med den 1 januari 1933 vara innehavare av professuren.

Genom donationsbrev den 31 december 1937 överlämnade majoren Herbert Jacobsson och hans hustru Karin Jacobsson, född Broström, till universitetet i Uppsala ett belopp av 500,000 kronor, avsett till upprättande och vidmakthållande vid universitetet av en professur, vars innehavare skulle ägna sig åt forskning och undervisning beträffande de för livsprocesserna grundläggande kemiska och fysikaliska lagbundenheterna. Professuren skulle tillsättas i samma ordning som andra professorer vid universitetet, men det vore donatorernas önskan, att till förste innehavare av densamma, utan att professuren kungjordes till ansökan ledig, kallades dåvarande docenten i kemi vid universitetet A. W. K. Tiselius. Av den årliga räntan å det donerade kapitalet, vilket av universitetet skulle förvaltas efter enahanda grunder som gällde för andra till detsamma donerade fonder, skulle utgå avlöning till professurens innehavare jämte dyrtidstillägg och ålderstillägg enligt samma bestämmelser, som gällde för professorer i allmänhet vid universitetet. Vidare skulle av årsräntan även de avgifter bestridas, vilka erfordrades för att tillförsäkra innehavaren av professuren pension. Skulle i framtiden räntan

på donationskapitalet så sjunka, att det professorn tillförsäkrade avlöningsbeloppet icke kunde bestridas med densamma, skulle professorn vara skyldig att underkasta sig den minskning i lön, som därav kunde påfordras.

I ett den 24 februari 1938 dagtecknat tillägg till nyssnämnda donationsbrev hava därefter donatorerna föreskrivit, dels att de innehavaren av professuren åvilande pensionsavgifterna skulle i lika mån som beträffande professorer i allmänhet vid universitetet betalas av professorns egna löne-medel och alltså icke utöver dessa belasta avkastningen av donationskapitalet, dels ock att de besparingar av denna avkastning, vilka kunde uppstå sedan professorn åtnjutit föreskrivna löneförmåner skulle bilda en donationsfondens reservfond, som finge, efter förslag av universitetsmyndigheterna, av kanslersämbetet anslås att användas för ändamål, avsett med professuren.

Genom beslut den 20 maj 1938 bemyndigade Kungl. Maj:t universitetet i Uppsala att till förvaltning på föreskrivna villkor mottaga ifrågavarande donation samt medgav, att vid universitetet finge, med iakttagande av de i donationsbrevet med därtill fogat tillägg meddelade villkor och bestämmelser, från och med den 1 juni 1938 inrättas en professur, benämnd Karin och Herbert Jacobssons professur i biokemi. Därjämte förordnade Kungl. Maj:t, bland annat, att professurens innehavare skulle i avseende å tjänsteställning och befogenhet vara likställd med övriga professorer vid universitetet samt att han skulle vara berättigad åtnjuta de löneförmåner, som i donationsbrevet med tillägg angåves. Vidare föreskrev Kungl. Maj:t, att innehavaren av professuren skulle vara skyldig att avgå från sin professorsbefattning vid 65 års ålder, samt att han skulle vara pliktig dels att av sina årliga avlöningsförmåner avstå den för professor bestämda pensionsavgiften för egen pension, vilken avgift skulle avsättas och särskilt bokföras, dels ock att ingå i universitetets pensionsinrättning för tjänstemäns änkor och barn. Tillika utnämnde och förordnade Kungl. Maj:t Tiselius att från och med den 1 juni 1938 vara innehavare av professuren.

I samband med att professorerna vid universiteten samt vid karolinska mediko-kirurgiska institutet genom beslut vid 1939 års riksdag (proposition nr 277; bankoutsk. utl. nr 66; riksd. skr. nr 409) blevo underkastade bestämmelserna i civila tjänstepensionsreglementet, intogs i 2 § 1 mom. c) i reglementet en bestämmelse om att från dettas tillämpning vore undantagen innehavare av professorsbefattning, därest avlöningsbelopp för tjänsten icke vore angivna i vederbörande för professorer gällande avlöningsstat samt Kungl. Maj:t särskilt förordnat, att reglementet icke skulle äga tillämpning å tjänsten. Sedan Kungl. Maj:t därefter genom beslut den 24 november 1939 uppdragit åt statskontoret att till Kungl. Maj:t inkomma med förslag till de föreskrifter, som borde meddelas av Kungl. Maj:t i anslutning till nyss omförmälda bestämmelse, avgav statskontoret förslag härutinnan i skrivelse den 16 januari 1940. Ämbetsverket framhöll däri, att stadgandet tillkommit för att möjliggöra för Kungl. Maj:t att från reglementets till-

lämpning undantaga, bland andra, innehavarna av vissa från särskilda fonder eller med donationsmedel avlönade professorsbefattningar, som för det dåvarande icke vore förenade med tjänstepensionsrätt. Då professorsbefattningarna i idé- och lärdomshistoria samt i biokemi avlönades från särskilda donationsfonder, borde de undantagas från civila tjänstepensionsreglementets tillämpning. Efter att ha erinrat om att Mimi Althainz' professur i radioterapi vid karolinska mediko-kirurgiska institutet i enlighet med uttryckligt villkor i donationsurkunden beträffande denna professur jämlikt riksdagens beslut blivit förenad med pensionsrätt, förklarade sig statskontoret närmast vilja förordna, att åtgärder vidtoges för beredande av en motsvarande pensionsrätt åt innehavarna av de båda nyssnämnda professurerna. Enligt statskontorets förmenande syntes det nämligen knappast rimligt, att innehavarna av sagda professorsbefattningar — vilka befattningar såsom icke personliga vore avsedda att äga bestånd jämväl för framtiden — ej komme i ånjutande av samma rätt till pension, som tillkomme de med statsmedel avlönade professorerna. Därest åtgärder i nu antydda riktning likväl icke skulle anses böra vidtagas, finge statskontoret förordna, att Kungl. Maj:t måtte förordna, att reglementet icke skulle äga tillämpning å de båda befattningarna.

Genom beslut den 15 november 1940 förordnade Kungl. Maj:t med stöd av 2 § 1 mom. c) civila tjänstepensionsreglementet, att detta icke skulle äga tillämpning å, bland andra, innehavarna av de nu berörda båda professurerna. Sedermera har Kungl. Maj:t genom beslut den 30 juni 1942 förordnat, att ej heller allmänna tjänstepensionsreglementet skall äga tillämpning å dem.

Större akademiska konsistoriet i Uppsala har i skrivelse den 17 december 1941 hemställt, att förslag måtte föreläggas riksdagen om beredande av pensionsrätt åt innehavarna av de båda nu ifrågavarande professurerna enligt de bestämmelser, som gällde för övriga professorer vid universitetet. Efter att ha erinrat om statskontorets uttalanden i förenämnda skrivelse den 16 januari 1940 har konsistoriet anfört, bland annat, följande.

I likhet med vad statskontoret anfört, synes det också konsistoriet skäligt, att pensionsrätt beredes innehavarna av ifrågavarande två professurer. De ha samma skyldighet som de med statsmedel avlönade professorerna att vid uppnådd pensionsålder avgå från sin tjänst. Att de då skola beredas pension, synes naturligt. Det är också rimligt, att pensionsrätt tillförsäkras dem i förväg, så att ovissheten på denna punkt blir undanröjd.

Sammanlagda beloppen av de den 1 juli 1941 hos universitetet fonderade pensionsavgifter, som de nuvarande innehavarna av ifrågavarande två professurer erlagt, utgjorde för Carlbergska professuren 4,194 kronor 21 öre och för Jacobssonska professuren 1,415 kronor 77 öre.

Beträffande frågan, huruvida bidrag till pensioneringen av innehavarna av dessa professurer kunde utgå ur donationsmedlen, vill konsistoriet meddela, att avkastningen av Carlbergska donationen redan nu är otillräcklig till full avlöning åt professor Nordström, och att ett personligt lönetillägg därför anslagits åt honom på riksstaten. Av denna donation kan sålunda intet bidrag utgå till pension. Vad beträffar den Jacobssonska donationen, lämnade donatorerna i ett den 24 februari 1938 dagtecknat tillägg till donationsbrevet

vissa föreskrifter dels rörande de innehavaren av professuren åvilande pensionsavgifterna, dels ock rörande en donationens reservfond, som skulle bildas av de besparingar av den avkastning av donationskapitalet, vilka kunde uppstå sedan professorn åtnjutit föreskrivna löneförmåner. Denna reservfond uppgick den 1 juli 1941 till 15,865 kronor 20 öre. Syftet med denna torde i främsta rummet ha varit att bereda möjlighet till inköp av instrument och andra materialier och till bekostnad av biträde vid forskningsarbetet. Konsistoriet anser sig därför icke kunna föreslå, att denna reservfond till någon del tages i anspråk för pensionering av professurens innehavare.

Kanslern för rikets universitet har i utlåtande den 7 januari 1942 tillstyrkt framställningen.

Statskontoret har i ett den 27 januari 1942 avgivet yttrande hemställt, att framställningen icke för närvarande måtte föranleda någon Kungl. Maj:ts åtgärd, och därvid anført i huvudsak följande.

Avgörande för Kungl. Maj:ts ståndpunkt vid meddelandet av beslutet den 15 november 1940, då Kungl. Maj:t förordnat, att civila tjänstepensionsreglementet icke skulle äga tillämpning å innehavarna av nu förevarande professorsbefattningar, torde hava varit, att statsverket genom mottagandet av de donationsmedel, vilka möjliggjort inrättandet av sagda professurer, icke iklätt sig några som helst förpliktelser beträffande innehavarnas av professorerna blivande pensionering eller i fråga om deras löneförmåner. I motsats till vad som var fallet med exempelvis den vid karolinska institutet inrättade Mimi Althainz' professur i radioterapi har nämligen i respektive donationsbrev icke uppställts något villkor, att staten skulle svara för pensioneringen och med avseende å avlöningsförhållandena har förutsatts, att — därest donationernas ränteinkomster i framtiden skulle sjunka så, att de professorerna tillförsäkrade avlöningsbeloppen därmed icke kunde bestridas — vederbörande skulle vara skyldiga att underkasta sig den minskning i lön, som därav kunde påkallas. I betraktande av sistnämnda förbehåll kunna följaktligen ifrågasvarande professorer komma i det läge, att deras avlöningsförmåner understiga vad som utgår till motsvarande med statsmedel avlönade befattningshavare. Vad den nuvarande innehavaren av professuren i idé- och lärdomshistoria, professorn J. Nordström, beträffar, torde för övrigt detta redan nu vara förhållandet. Med hänsyn till vad sålunda förekommit, finner sig statskontoret icke kunna tillstyrka förevarande framställning.

Statskontoret vill härutöver framhålla, att donationsbrevens avfattning enligt ämbetsverkets mening måste anses giva vid handen, att blivande tjänstepensioner avsetts skola utgå av avkastningen av de donerade medlen. Den tolkning av den till det Jacobssonska donationsbrevet gjorda, den 24 februari 1938 dagtecknade tilläggs klausulen, åt vilken konsistoriet i ärendet givit uttryck, kan statskontoret för sin del icke biträda. Det i klausulen uppställda förbehållet om avsättning till en reservfond, vilken finge användas för med professuren avsett ändamål, lär nämligen icke kunna givas den innebörd, att nämnda fondmedel icke skulle få anlitas för att bereda professurens innehavare pension. Tilläggets huvudsakliga syfte har uppenbarligen varit, att de vederbörande åvilande pensionsavgifterna skulle i lika mån som beträffande professorer i allmänhet vid universitet bestridas av honom tillförsäkrade avlöningsmedel och således icke utöver dessa belasta donationskapitalets avkastning.

Spörsmålet, huruvida statsverket bör träda emellan för bestridande — helt eller delvis — av kostnaderna för blivande tjänstepensioner, torde vid sådant

förhållande ytterst bliva beroende av, om och i vad mån donationsmedlen lämna tillgång för gäldandet av dessa kostnader. Med hänsyn härtill lärers frågan om statens medverkan i detta avseende i vart fall icke böra upptagas till prövning förrän vid den tidpunkt, då spörsmålet om de nuvarande innehavarnas av professurerna avgång ur tjänst blir aktuellt.

Kanslern för rikets universitet har med anledning av vad statskontoret sålunda anfört avgivit förnyat utlåtande i ärendet den 3 mars 1942 och därvid överlämnat ett av det *större akademiska konsistoriet* den 21 februari 1942 avgivet yttrande, vari konsistoriet förklarat sig vidhålla sin tidigare gjorda hemställan samt ytterligare anfört bland annat följande.

Med statskontoret är konsistoriet ense därom, att någon juridisk förpliktelse för statsverket att bereda innehavarna av dessa professurer pensionsrätt icke finnes. Konsistoriets framställning vilar på billighetshänsyn. Dessa professurer omfatta ämnen, som äga en stor och självständig vetenskaplig betydelse. Den omständigheten, att dessa vetenskapsgrenars företrädande vid ett svenskt universitet beror på enskild frikostighet, synes icke böra utesluta, att statsverket på det sättet träder emellan, att innehavarna av professurerna beredas den trygghet, som pensionsrätt innebär. Det är också skäligt, att de erhålla denna pensionsrätt redan innan frågan om de nuvarande innehavarnas avgång blir aktuell. Detta förutsättes redan av den känsla av trygghet, som pensionsrätten vill skapa. Det är också ur praktisk synpunkt av betydelse, enär dessa professorer eljest måhända skulle känna sig föranlåtna att söka på andra vägar bereda sig det uppehälle under ålderdomen, som pensionen avser att giva. Statskontoret självt har ju ock i sitt utlåtande den 16 januari 1940 funnit pensionsrätt böra beredas innehavarna av dessa professurer och därvid åberopat Mimi Althainz' professur i radioterapi samt förordat att åtgärder vidtagas för beredande av motsvarande pensionsrätt åt nu ifrågavarande professorer. Konsistoriet har ingalunda förbisett den olikhet i det rättsliga läget, som föreligger mellan nämnda professor och nu ifrågavarande professurer, men har åberopat det uttalande av departementschefen, som gjordes rörande pensionsrätt för innehavaren av Mimi Althainz' professur, och som gick ut på att pension av statsmedel tidigare medgivits beträffande vissa genom donationsmedel upprättade professurer, även om villkor därom icke uppställts vid professurernas tillkomst. Ett sådant fall är den genom Kempeska donationen tillkomna professuren i växtbiologi vid Uppsala universitet, rörande vilken 1919 års riksdag efter proposition av Kungl. Maj:t (VIII ht, p. 85) beslöt dels att nödigt tillskott av statsmedel för avlöningsförmånernas höjande skulle utgå och dels att professorn skulle äga samma rätt till pension från staten, som tillkommer övriga vid universitetet anställda professorer.

Konsistoriet vill slutligen tillägga, att donationsbrevet till de nu ifrågavarande professurerna icke gärna, såsom statskontoret förmenar, kunna anses giva vid handen, att blivande tjänstepensioner avsetts skola utgå av avkastningen av de donerade medlen. Häremot talar redan den för båda professurerna gällande regeln, att innehavarna skola av sina årliga avlöningsförmåner avstå den för professor bestämda pensionsavgiften för egen pension, vilken avgift avsättes och bokföres särskilt. Vad särskilt angår professuren i biokemi har konsistoriet icke påstått, att den reservfond, som upplägges för denna professur, »icke skulle få anlitas för att bereda professurens innehavare pension». Konsistoriet har framhållit, att syftet med reservfonden i främsta rummet torde ha varit att bereda möjlighet till inköp av instrument och andra materialier och till bekostande av biträde vid forskningsarbetet. Denna tolk-

ning är ock den naturligaste. Professurens ämne förutsätter till sin natur i rikt mått sådana möjligheter, och det är självklart, att, då donatorerna fingo sin uppmärksamhet riktad härpå, de också sökte tillgodose detta behov. Tilläggs-klausulen den 24 februari 1938 har uppenbarligen tillkommit i detta syfte.

Kanslern för rikets universitet har i sitt förnyade utlåtande framhållit, att för innehavaren av professuren i idé- och lärdomshistoria icke stadgats skyldighet att avgå vid 65 års ålder. Därest pension i erforderlig utsträckning ej kunde beredas honom från uppnådda 65 år, syntes konsekvensen böra bli, att han kvarstode i tjänst utöver denna ålder. I fråga om innehavaren av den andra befattningen hade Kungl. Maj:t föreskrivit, att han skulle vara skyldig att avgå vid 65 års ålder. Emellertid syntes man även beträffande honom få utgå ifrån att förutsättningen vore, att hans pensionsfråga ordnats. Skulle så ej vara fallet, borde han tydligen medgivas rätt att kvarstå i tjänsten även efter uppnådda 65 år. I utlåtandet anföres vidare.

Såtillyvida kan det med visst fog sägas, att en reglering av pensionsrätten ej är särskilt brådskande. Å andra sidan torde det vara tydligt, att donations-medlen ej förslå såväl till avlöning av tjänstgörande professor — en sådan bör enligt donatorernas mening alltid finnas — som till pensionering av en hans företrädare. Vidare tillkommer den omständigheten, att innehavarna av dessa båda lärostolar äro i en sämre ställning än övriga universitetsprofessorer med hänsyn till pensioneringen av de efterlevande i händelse av dödsfall, emedan de såsom ej pensionsberättigade enligt civila tjänstepensionsreglementet icke kommit i åtnjutande av den förbättring i fråga om familjepensioneringen, som tillförsäkrats övriga professorer i samband med statens övertagande av universitetens familjepensionskassor.

Såsom framgår av den lämnade redogörelsen blev vid inrättandet av professurerna i idé- och lärdomshistoria samt i biokemi vid universitetet i Uppsala frågan om pensionsrätt åt innehavare av professurerna icke föremål för närmare överbäggande. Enär det är angeläget att redan vid mottagandet av donationer av förevarande slag få de ekonomiska konsekvenserna för statsverkets vidkommande klarlagda, synes det lämpligt att i framdeles uppkommande liknande fall från början taga ställning även till sådana frågor som de nu förevarande.

Vad beträffar ifrågavarande två professurer anser jag skäl tala för att spörsmålet om pensionsrätt för innehavarna tages under omprövning. Med hänsyn till de kostnader, som skulle föranledas av att befattningarna förenas med pensionsrätt, torde frågan härom böra underställas riksdagens prövning. Det må härvid framhållas, att professurerna äro avsedda att äga bestånd för framtiden samt omfatta ämnen av stor betydelse. I betraktande härav förefaller det rimligt, att innehavarna genom statsmakternas försorg komma i åtnjutande av pension enligt allmänna tjänstepensionsreglementet på samma sätt som professorer i allmänhet. Såsom universitetskanslern framhållit skulle man för övrigt svårigen kunna kräva, att de skulle avgå vid den vanliga pensionsåldern, om ej pensionsrätt då bereddades dem. Att på sätt i ärendet ifrågasatts uppskjuta pensionsfrågan till den tidpunkt, då spörsmålet

Departements-
chefen.

om de nuvarande innehavarnas avgång ur tjänst blir aktuellt, synes icke lämpligt med hänsyn till den därmed förenade otryggheten för befattningshavarna.

Därest tjänstepensionsfrågan ordnas på nu angivet sätt, komma befattningshavarna att i familjepensionshänseende bliva underkastade bestämmelserna i allmänna familjepensionsreglementet. Det synes emellertid därvid skäligt att låta professurernas nuvarande innehavare — som vid statens övertagande år 1939 av universitetets pensionsinrättning för tjänstemäns änkor och barn voro delägare i inrättningen — erhålla samma ställning i familjepensionshänseende som de övriga delägare i inrättningen, för vilka allmänna familjepensionsreglementet blivit tillämpligt. Detta innebär, bland annat, att befattningshavarna bibehållas vid de lägre familjepensionsavgifter, som de haft att vidkännas enligt bestämmelserna för pensionsinrättningen.

Hos universitetet fonderade tjänstepensionsavgifter, som de nuvarande innehavarna av professurerna haft att erlægga, torde böra tillgodoföras universitetets avlöningsanslag.

De nu föreslagna åtgärderna synas böra genomföras förslagsvis från och med den 1 juli 1944. Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att, sedan riksdagen fattat sitt beslut i ärendet, utfärda de närmare föreskrifter, som må finnas påkallade.

Under åberopande av det anförda får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen medgiva,

att innehavare av Emilia och Gustaf Carlbergs professur i idé- och lärdoms historia samt Karin och Herbert Jacobssons professur i biokemi vid universitetet i Uppsala må erhålla pensionsrätt i överensstämmelse med de av mig i det föregående angivna grunderna.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att proposition av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar, skall avlätas till riksdagen.

Ur protokollet:

Arne Björnberg.